

הדרך היומית

עלון יומי ללומדי הדרך היומית יו"ל ע"י "מדרשית הדרך היומית פ"ח"

!!! מקום זה מיועד להנצחה !!!

מסכת בבא מציעא - דף סא

מתחילת פרק "איזהו נשך".

נעשה במובן הפיזי ומעליו במובן הרוחני, והפרד זה קיים לנצח במהות קיומו של העם היהודי, אם לא ישמרו עם ישראל את קדושתם, אם הם לא יפרשו מהדברים המאוסים, הרי יחזרו לתינוב שהיו במצרים, ואין הקב"ה מקדיש את שמו אלא על האדם שהוא משולל רע.

סיכום הדרך

נושא היום: איסורי ריבית, גל, אונאה, גניבה, שקצים, משקולות, ציצית.

מבארת המשנה נשך ותרבית, נשך כאשר מלווה סלע (4 דינרי כסף) ע"מ שיחזיר לו 5. **וכן בפירות** אם מלווה סאתיים בגל. **המשנה המושגת בדיני תרבות**, והביאה דוגמה של "תרבית" דרך מקח וממכר שאסור **רק מדרבנן**, כגון שקנה חיטה בערך של דינר זהב (25 דנרי כסף), וכך היה השער בשוק, **והמוכר** עדיין לא סיפק את הסחורה, רק התשלום התבצע ועתה עומד הוא כעין הלוואה, **לאחר זמן** עלה המחיר וכור חיטה נעשה שוה ערך 30 דינרי כסף, **ובאופן הפשוט אם היה נותן לו את הכור חיטה אף שערכו עלה**, היה מותר כיון שהמקח נעשה בזמן שיצא השער) **ביקש הקונה** את החיטה, העמיד לו המוכר את החיטה בערך של 30, והעמיד לו תמורת החיטה יין (נמצא שקיבל הלוואה של 25 ועתה מחזיר שוה ערך 30), ויין אין לו, **אסור** משום ריבית. (בגמ' בהמשך יבואר מה הנידון שיון אין לו וכו')

(בהמשך נגמ' מבואר, **החלק הראשון** במשנה נזכר ריבית דאורייתא. **ובדיני תרבות** ביארו ריבית מדרבנן. **עוד ביארו** "זכין רשע וילבש צדיק" אף בריבית מהתורה הבן אינו צריך להחזיר את הריבית שנטל אביו. **עוד ביארו** הרישא עסקה בריבית קצוצה, והסיפא באבק ריבית.)

מבואר בגמ', שמידין תורה אין הבדל בין "נשך" ל"תרבית", ובכל נשך יש גם תרבות, **ונכתב בב' סנונות** כדי לחייב ב' לאוויים. (להו"א דנו בגמ' האם שייך להפריד בין איסור "נשך" לאיסור "תרבות", **הלווה ק' פרוטות ע"מ שיחזיר ק'**, בשעת ההלוואה מחיר "דנקא" עמד על ק' פרוטות ובשעת הפרעון נעשה זול ושוי דנקא דבר כערך של ק' פרוטות, **לגבי נשך** כאשר ישיב ק' נעשה הלווה נשך שמשלם דבר שלא קיבל אולם **לגבי תרבות** אין שייך להגדיר את ממונו של המלווה שהתרבה, שהרי עתה שווי ה"דנקא" ק'. **נוקטת הגמ'** שסוף סוף יש לדון ע"פ מה קובעים את הגדרת החזר הלוואה ותוספת הריבית, אם **ביתר מעיקרא** היינו ע"פ זמן ההלוואה הרי יש כאן נשך ויש כאן תרבות, ואם **ביתר בסוף** היינו זמן הפרעון אין כאן לא נשך ולא תרבות. **וכן אם הלווה ק' ע"מ שיחזיר ק'** והתייקר ערך הדנקא, כאשר פירוטות ק' פרוטות אם **ביתר מעיקרא** לא נשך ולא תרבות, אם **ביתר בסוף** הרי נשך והרי תרבות.)

המקור לאיסורי ריבית לדברי התנא, "את כספך לא תתן לו **בנשך ובמרבית** לא תתן **אכלך**", "לא תשיך לאחריך **נשך כסף נשך אוכל**". **מבואר** "נשך" על כסף ועל אוכל. **מבואר** "תרבות" על אוכל, היותו **ו"נשך כסף"** מבואר פעמיים נדרש על תרבות בכסף. **למדו מ"ש** מהאיסור אצל הלווה, שאין חילוק בין כסף לאוכל, בין נשך לתרבות, כך גם אצל המלווה. **וממה שאמרה** תורה "נשך כל דבר אשר ישך" למדו ששייך ריבית בכל דבר. **לדעת רבינא**, התורה לא מיעטה והיות וכתוב "את כספך לא תתן לו בנשך ובמרבית לא תתן אכלך", **נדרש** לא תתן את הכסף בנשך ובתרבות, לא תתן אוכל בנשך ובתרבות. **ודברי התנא ללמוד** מדין אילו לא היה משמעות ברורה כדברי רבינא. **והנ"ש** וזכרת לרבות כל דבר אצל המלווה.

ביאר רבא, וכתב לאוויים באיסורי ריבית, **גל ואונאה**. אם היה כתוב **רק רבית**, אסור כיון שיש בו חידוש שאפילו ללווה אסור. **אם היה כתוב גל** שנטול בעל כורחו, אבל אונאה נותן מדעת. **אם היה כתוב אונאה** לא יודע כדי למחול. **אם לא היה** כתוב ריבית, לא היה נלמד מגל ואונאה כיון שנותן בריבית מדעתו. **אם לא היה** כתוב אונאה לא היה נלמד מריבית וגל כיון שאונאה זה דרך מקח. **גל** ניתן ללמוד מאונאה וריבית, **והפסוק נדרש** על כובש שכר שכיר, **ויש דרשה** מפורשת לכובש שכר שכיר ונכתב כדי שיהיה בו ב' לאוויים, **(ונלמד לעניינו שכתוב בו בשכר שכיר, ואין דרשים שיהיה ב' לאוויים בריבית או אונאה).**

"לא תגנובו" התחדש בתורה לאסור, גונב על מנת לצער או על מנת לשלם כפל. **ביאר רב אשי לרב ימר**, לאו במשקולות כתבה התורה לחדש שאם טומן את המשקל במלה כדי שיכבד המשקל עובר בלאו משעת עשיה ולא משעה שמשקר את הלקוחות. **לא תעשו עול במשפט במדה במשקל ובמסורה**. "במדה" לא ימדוד בחבל לאחד בחורף שהחבל מתקצר ולשני בקיץ שהחבל מתארך. **"במשקל"** לא יטמין במלה כאמור. **"במסורה"** שמווד כלי לא יעלה קצץ ומצא המידה חסרה. ואם הקפידה תורה על "מסורה" שהיא מידה קטנה שהיא 1/36 של לוג, בודאי שעל יותר מכך.

ביאר רבא, וכתב יציאת מצרים **ברביבית, בציצית ובמשקולות**. אמר הקב"ה במצרים הבחנתי בין ב' כבוד לשאינו בכור אין טיפה של בכור למי שאינו בכור, אני עתיד להיפרע **ממי** שמלווה בריבית ואומר המעות של נוכרי. **מי** שצובע ציצית בצבע דמיו תכלת ואומר תכלת, **ממי** שטומן משקולותיו במלה.

ביאר רבינא לרב בינא, נאמר יציאת מצרים באיסור אכילת שרצים, **אמר הקב"ה** במצרים הבחנתי בין ב' כבוד לשאינו בכור אין עתיד להיפרע ממי שמערב קרבי דגים שטאים בטהורים. **ובפרשת שרצים** מבואר בפסוק "המעלה" לומר כדברי רבי ישמעאל, **אמר הקב"ה**, אם לא העליתי את ישראל אלא בשביל דבר זה שאין מטמאין בשרצים דיי, ושכר רבית ציצית ומשקולות גדול מהשכר על אי אכילת שקצים ורמשים **אך מעלה** יש בפרישה מהם כיון שהם מאוסים.

עיונים על הדרך

ריבית דרך מקח.

במשנה מבואר דין ריבית מהתורה, ומבואר אף דין אבק ריבית מרבית דרך מקח שאינו אסור אלא מדרבנן. מדוע ריבית דרך מקח אינו אסור מהתורה. ומה שורש האיסור מדרבנן. לעיל עיונים על הדרך טו, ביארנו בנושא זה ועיי"ש, ונעלה בקצרה לפי הסוגיא לפנינו.

מבואר בגמ', עיקר ריבית מהתורה, דבר הנעשה בדרך הלוואה, ואם נעשה בדרך מקח וממכר אין זה ריבית מהתורה אלא ריבית מדרבנן. וביאר רש"י (ד"ה לריבית דאורייתא) דאורייתא דרך הלוואה משמע כדכתיב "מרבה הונו בנשך ותרבית" (משלי כח, ח).

וברבנו פרץ תמה על דברי רש"י מהיכן משמע מהפסוק הנזכר שדווקא דרך הלוואה נאסר באיסור תורה, והביא שמא הייתה גירסת רש"י בפסוק "מלווה הונו". ותמה שבכל הספרים המדוקדקים נזכר בלשון "מרבה הונו" ולא נזכר מאומה להגביל את איסור ריבית דווקא בהלוואה ולא במקח.

לכך לא ביאר כדברי רש"י, וביאר ע"פ לשון הכתוב "את כספך לא תתן לו בנשך ובמרבית לא תתן אכלך" השווה הכתוב נתינת הכסף דרך הלוואה לתרבות דרך הלוואה, מכאן שאסרה תורה דרך הלוואה ולא בדרך מקח.

אף בריטב"א תמה על הגירסא שהייתה לפניו ברש"י "מלווה הונו", וביאר ממה שאמרה תורה "את כספך לא תתן לו בנשך" הגדרת האיסור בריבית שיהיה נשך ברור משעת ההלוואה כמו שאמרה תורה "לא תשימון עליו נשך", וברביבית דרך הלוואה נעשה הלווה נשך בדבר ברור משעה ראשונה, משא"כ בדרך מקח וממכר ולכן אין אסור מהתורה כי אם מדרבנן.

וצריך להשכיל מדוע בדרך מקח לא ברור שהוא נשך משעה ראשונה. ובנתיבות שלום במבוא (אות סב, ב; ואות סה) למד ע"פ דרכו של התשב"ץ (ח"א סה) שאין כאן איסור תורה כיון שיתכן ויוזלו הפירות, נמצא שאין נשך ברור. והתורה אסרה דבר קצוץ.

קרוב לדברי התשב"ץ ביאר הפנ"י את שיטת רש"י שלמד מהפסוק "מרבה הונו", שרק בדרך הלוואה ברור למלווה שיתרבה הונו כאשר מלווה בריבית, אולם בדרך מקח אפשר ויוזלו הפירות וכד', א"כ אין הדבר פשוט שיתרבה הונו.

המהר"ם ביאר בדברי רש"י שלמד כן מדקדוק הפסוק "מרבה הונו" ו"הונו" לשון של ריבוי בכסף וזכר זה שייך רק בהלוואה ולא בדרך מקח.

בחכמת אדם (כלל קלא, ג) נקט שמן התורה איסור ריבית רק דרך הלוואה כמו שאמרה תורה "אם כסף תלווה את עמי", להדיא שרק בדרך הלוואה, אך חכמים עשו סייג ואסרו כל אגר נטר כאשר מתרבה ממונו בין בדרך הלוואה ובין בדרך מקח. (ע' עוד לעיל דף טו מה שהבאנו בשם הגידולי תרומות והמב"ט.)

מצוות ציצית.

ביאר רבא שנאמר יציאת מצרים במצוות ציצית, אמר הקב"ה אני שהבחנתי בין טיפה של בכור וכו', עתיד להיפרע ממי שתולה בבגדו משהו שדומה לצבע תכלת.

בהעמק דבר (במדבר טו, מא) עומד על כך, שבפרשת ציצית נזכר פעמיים "אני ה' אלקיכם", בטעם הדבר כתב, שכאשר שהו בני ישראל במצרים היו בתוך העם שתי דרגות של אנשים. א. אנשי מעלה ששמרו את מורשת האבות שיש מציוות של השגחה בעולם. ב. המון העם שלא ידעו מאומה עד שיצאו ממצרים, בעקבות צער השעבוד. ועל ב' חלקי העם, היה הקב"ה משיג בהנהגה ניסית ומופלאה, נגד זה נכתב פעמיים "אני ה' אלוהיכם" הקב"ה מולך על כל העולם ועל ב' הדרגות שיש בין בני האדם.

איסור אכילת שקצים ורמשים.

כמבואר בדברי הגמ' ביאר רבינא שאמר הקב"ה אני שהבחנתי וכו' עתיד להיפרע ממי שיערב קרבי דגם טמאים בטהורים. ולשון המעלה למלמד על המעלה שנבדלים עם ישראל מהמצרים שאינם משקצים נפשותם באכילת דברים מאוסים.

רש"י עה"ת (ויקרא יא, מה) ביאר א. הסיבה שהעלה ד' את עם ישראל ממצרים כדי שיקבלו את מצוותיו. ב. הביא מ"תנא דבי רבי ישמעאל", שכדאי היה להוציא את בני ישראל ממצרים כדי שלא יטמאו את נפשם באכילת האסורות.

האבן עזרא מבאר, מטרת יציאת מצרים הייתה שהקב"ה יהיה לנו לאלוקים, ואם לא יהיו עם ישראל קדושים הקב"ה לא יהיה לנו לאלוקים.

האור החיים מבאר את הענין ברובד נוסף, נראה דבריו שיש עומק לדברי התנא דבי רבי ישמעאל, בפשטות מבואר שעם ישראל יש בהם מעלה שהם נבדלים מהמצרים במה שאינם אוכלים שקצים ורמשים וכחו שמבואר בגמ' אין הכוונה למעלה בשכר אלא למעלת הטהרה שאינם נצמדים לדבר המאוס. אך כפי העולה מדברי האור החיים הקדוש, אין כאן רק הבדלה גרידא, אלא הבחנה בשייכות של עם ישראל לקדושת בריך הוא, הקב"ה ביציאת מצרים הוציא אותנו מהתינוב של העם המצרי והבדיל אותנו מטומאת הגויים, והבדל זה